

Makale Bilgisi: Abidoğlu, İ. (2024). Afet Riski Ve Afet Sonrası Durum Yönetiminde Dinin İşlevselliği DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt11, Sayı:2, ss.362-384.	Article Info: Abidoğlu, İ. (2024). Functionality of Religion in Disaster Risk and Post-Disaster Management . DEU Journal of Humanities, Volume:11, Issue:2, pp. 362-384.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
DOI: 10.69878/deuefad.1341845	DOI: 10.69878/deuefad.1341845
Gönderildiği Tarih: 12.08.2023	Date Submitted: 12.08.2023
Kabul Edildiği Tarih: 18.04.2024	Date Accepted: 18.04.2024

AFET RİSKİ VE AFET SONRASI DURUM YÖNETİMİNDE DİNİN İŞLEVSELLİĞİ

İsa Abidoğlu*

ÖZ

Son yıllarda afetler karşısında etkili reflekslerin geliştirilmesi bağlamında dinin rolü ve işlevselliğine yönelik yapılan araştırmalarda bir artış görülmektedir. Bazı çalışmalar, afetler sırasında ve sonrasında dinlerin olumlu rolünü ve işlevselliğini vurgularken, bazıları ise dinin afetler öncesi dönemde hazırlık açısından düşük risk algısına yol açabileceğine ve bu tür olaylar karşısında kaderci bir tutum yaratabileceğine işaret etmektedir. Araştırmacılar dinin, afet esnasında ve sonrasında afetten etkilenen nüfuslar için manevi ve sosyal destek potansiyelini, topluluk oluşturma, bireysel ve kolektif kimlikleri onarma veya pekiştirme rolünü ihmal etme eğilimindedir. Oysa dini toplulukların ve din referanslı sivil toplum kuruluşlarının afet zamanlarında devlet kurumlarının olası yetersizlikleri ile ortaya çıkan müdahale ve iyileştirme boşluklarını doldurabilmeleri imkân dahilindedir. Dolayısıyla dinin, hem afet riskini azaltma tedbirlerine yönelik halkta oluşması beklenen bilince yapacağı katkıda hem de afet yönetiminde devletin ve toplumun yapısal mekanizmalarına entegre edilmesi önemlidir. Nitekim afet esnasında ve sonrasında afetle başa çıkma açısından daha dirençli topluluklar oluşturulmasında dinin önemli işlevselliği vardır. Bu çalışma afetler sırasında, öncesinde ve sonrasında dinin hem inanç hem de uygulamalarının rolü ve işlevselliği üzerine teorik bir değerlendirmeyi esas almaktadır. Söz konusu değerlendirme afet riskinin azaltılmasında ve afet sonrası durumu iyileştirilmesinde dinlerin ve dini grupların rolüne ve işlevine ilişkin bir paradigma arayışına cevap verme çabası gütmektedir.

Anahtar Sözcükler: Din-Toplum Etkileşimi, Dinin İşlevselliği, Olağanüstü Durumlar Sosyolojisi, Toplumsal Dayanıklılık.

*Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, isaabidoğlu@anadolu.edu.tr, ORCID: [0000-0002-3559-2304](https://orcid.org/0000-0002-3559-2304)

FUNCTIONALITY OF RELIGION IN DISASTER RISK AND POST-DISASTER MANAGEMENT

ABSTRACT

Some studies highlight the positive role and functionality of religion during and after disasters, others suggest that religion may lead to low risk perceptions in terms of preparedness in the period leading up to a disaster and create a fatalistic attitude towards such events. The role of religion as a source of emotional and social support during and after disasters is also often neglected by researchers, as a community-building tool, and as a means of creating or reinforcing social and individual identities for affected populations. In many disaster situations, however, it is possible for religious communities and faith-based civil society organisations to fill the gaps in response and recovery where external response is limited. It is therefore important to integrate religious beliefs and practices with other mechanisms in disaster risk reduction and management. Especially during and after disasters, religion has an important role to play in creating more resilient communities. This study is based on a theoretical assessment of the role and functionality of religious beliefs and practices during, before and after disasters.

Keywords: Religion-society, Interaction, Functionality of Religion, Sociology of Extraordinary Situations, Social Resilience

1. GİRİŞ

Din, insanların maddi yaşam alanlarının olduğu kadar ideolojik yaşam alanlarının da ayrılmaz bir unsurudur. Dini sistemler sadece kutsallık anlayışlarını değil insanların kendilerini, başkalarını ve doğayı algılama biçimlerini belirler. Dahası din, bir dizi kabul edilebilir inanç ve davranış kalıpları ortaya koyar ve bunlara uyanlar için sosyal ve manevi ödüller vadeder. Sapan bireyler ya da gruplar için ise dinin olumsuz yaptırımları vardır (White, 1967, s. 1204). Yapısal olarak dinin toplum için önemi, sahip olduğu işlevlerle ilişkilendirilir. Nitekim dinin, inanç ve uygulama kısmında dikkat çeken işlevlerinden biri olan toplumsal bütünleşme, modern sosyolojinin temel ilgi alanlarından biridir (bkz. Durkheim, 2006)

Afetlere maruz kalan toplumlar kendi içlerinde kriz dönemlerini yaşarlar. Söz konusu kriz dönemlerinde en büyük tehdit toplumsal bütünleşme ekseninde ortaya çıkar. Dolayısıyla dinin toplumsal bütünleşmeye yönelik tehditleri savuşturma açısından afetlerle başarılı bir şekilde başa çıkılması imkanına sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışma, dinin afet riskine karşı kitlesel bilinç oluşturma potansiyeline ve afet sonrası durum yönetimindeki işlevselliğine dair teorik bir değerlendirmeyi içermektedir. Ayrıca, çalışmada dini toplulukların, afet dışı yöre ve bölgelerden afet bölgesine doğru müdahalelerinin sınırlı olduğu durumlarda, afette sağ kalmayı başaranların örgütlenebilmeleri ve yerinde müdahale ile iyileştirme boşluklarını doldurabilecekleri vurgulanmaktadır. Öte taraftan bu çalışmayla dini inanç ve uygulamaların belirli toplumsal mekanizmalarla birlikte, afet riskini

azaltmadaki rolüne ve afet yönetimine entegre edilmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir. Söz konusu gerekliliğin yerine getirilmesi, daha dirençli toplulukların oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Fakat reel dünyada dini inançlara ilişkin analizler çoğu zaman politika tartışmalarına eklenmemekte ve afet yeniden yapılandırma planlamasına nadiren dahil edilmektedir (Piggin, 2009, s. 59). Buna rağmen dinin, insanların felaketleri yorumlama ve felaketlerle başa çıkma biçimlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı açıktır. İnsanların afetlerin nihai kaynağına ilişkin anlayışı, etkilenen bölgedeki kırılma düzeylerini gerçekten de etkileyebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, toplumda felaketlerin doğaüstü güçlerden -Tanrısal gücün tezahürü vs.- kaynaklandığına yönelik beliren inançtan dolayı, afete hazırlık ve iyileştirme çabaları ve fiziksel afet yönetimi önlemlerinde, dini faaliyetler -dua, ritüeller, dini kurallara uyma- pekiştirici unsur olarak öne çıkmaktadır (Wisner, 2010, s. 128-131).

Bu çalışma dini gelenekler ve kurumların afet riskini ve afet sonrası durumu iyileştirme çabalarının ne ölçüde bir parçası olabileceğine yönelik cevaplar bulma amacıyla kaleme alınmıştır. Nitekim doğal tehlikelerin neden olduğu afetlerin sayısının artmasıyla birlikte, dünya genelinde çok sayıda insanın günlük yaşamında genellikle önemli bir yere sahip olan dini kurumlardan yararlanmak için daha büyük bir fırsat doğmuştur. Bu makalede, çoğunluğu oluşturan dini kurum ve geleneklerin afet riskini ve afet sonrası durumu iyileştirme çabalarına hangi yollarla dahil oldukları ve mevcut boşlukları ne şekilde doldurabilecekleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Dini kurumların, afetlerin hemen sonrasında hayati bir rol oynayabileceği ve aynı zamanda uzun vadeli bir iyileşme alanı açabileceği makalenin temel tezlerindedir. Dolayısıyla dini kurumlar, özellikle tekrarlanan afetlere maruz kalan ve kalma riski taşıyan topluluklar için dayanıklılığa yönelik bir yol haritası sağlayabilir. Dini kurumların afet esnasında ve sonrasında çeşitli şekillerde toplumun geneline yardım ve destek sağlama adına devreye girerek toplumsal krizi hafifleterek toplumsal dayanıklılığı artırma işlevine sahip olduğu varsayımı değerlendirilmesi gereken bir varsayımdır. Dahası dini kurumların, afetler esnasında ve sonrasında afetzedelerin dini aidiyetine bakılmaksızın yardıma ihtiyacı olan herkes için bir destek alanı açmak suretiyle çoğulculuğun kapsamını genişletebileceği ihtimaline bakmak gereklidir. Sonuç olarak, söz konusu değerlendirme vasıtasıyla afetlerin manevi, sosyal ve ekolojik boyutlarının birbiriyle bağlantılı olduğu, dinin afetler esnasında ve sonrasında, toplumların düşünme ve hareket etme biçimlerini etkilediği ve bunlardan etkilendiği tezi daha iyi anlaşılacaktır.

2. Toplumsal Açıdan Afet ve Sonuçları

Afetler ister doğal ister teknolojik olsun siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal etkilere sahiptir. Afetler, acımasızlıkları ve öngörülemezlikleri ile etkileyicidirler ve yalnızca etkilenen nüfus arasında değil, aynı zamanda

devlet yetkilileri ve hatta araştırmacılar üzerinde de olağanüstü tepkilere neden olmaktadır. Daha öz ifadeyle afetler genellikle korkuya, paniğe, endişeye yol açarlar ve bu duygularla başa çıkma açısından dini refleksler afet öncesi dönemlere göre daha güçlü biçimde açığa çıkarlar. Sosyal bilimciler ise hem bireysel hem de kolektif düzeyde ortaya çıkan tepkileri ve algıları, araştırmalarına konu edindikleri gibi yıkım ve ölümle ilişkili sonuçları incelemeye çalışırlar. Afetler yalnızca büyük can ve altyapı kayıplarına yol açtıkları için değil, aynı zamanda ekonomik büyümeyi yavaşlatarak, geçim kaynaklarını azaltarak, sosyal huzursuzluğu, yoksulluğu ve eşitsizliği artırarak ve son olarak da kültürü etkileyerek toplumu olumsuz yönde dönüştürdükleri için sosyal olgular bağlamında ele alınırlar. Bu açıdan afetlerin toplum üzerinde derin, ani ve uzun vadeli etkileri vardır (Reddy, 2018, s. 56).

Afet konusu incelenirken ortaya fiziksel hasar, zarar görebilirlik ve risk gibi terimler birbiriyle ilişkili olarak açıklanmaya çalışılır. Anthony Oliver-Smith ve Susanne Hoffman'a göre afet riski hem doğayı hem de sosyal yapıyı tahrip etme potansiyeline sahip güçlerin ve koşulların tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla afetler potansiyel olarak yıkıcı bir etken/kuvvet ile olağan ekonomik, sosyal ve kültürel düzen ve yapısından uzaklaşmış tehlike altındaki bir nüfusu birleştiren süreçler ya da olaylar dizisidir. Nihayetinde afetler, farklı grupların yaşam biçimiyle bağlantılı sosyal, siyasi ve ekonomik çevrenin ürünleri olarak bireyleri ve toplulukları etkilerler (Smith & Hoffman, 2002, Smith, 1996, s. 303-328).

Afetlerde fiziksel hasar konusu ister doğal ister teknolojik olsun, toplumun tehlikeleri nasıl algıladığı ve tehlike risklerini nasıl hesapladığına bağlı olarak yıkıcılığı artar. Burada vurgulanması gereken nokta, tüm afetlerin çevre kaynaklı olmadığı ya da değiştirilmiş bir çevreden kaynaklanmadığıdır. Afetlerin birçoğu, özellikle de günümüzde, “üçüncü” bir çevreden kaynaklanmaktadır. İnsanların afetlere karşı savunmasızlığı, insan eliyle yapılan yapılardan veya insan girişiminin zararlı uygulamalarından yani “üçüncü” çevreden kaynaklanmaktadır. Örneğin tren kazası gibi felaketler genellikle "teknolojik" felaketler olarak adlandırılmalarına rağmen bu felaketler çevreye de ciddi zararlar verebilir ve insanların yaşadıkları yerlerle olan ilişkilerini on yıllar boyunca tahrip edebilir (Smith & Hoffman, 2002, s. 3-22). Bu bağlamda, “belirli bir bölgede bir afet karşısında az ya da çok, artarak ilerleyen bir hazırlık derecesini sağlamak adına sosyal organizasyonun her kademesinde afetlerin doğasına ilişkin gereken bilgi, kural, değer ve önlemleri” içeren bir “afet alt kültürü”nün inşa edilmesi gerekliliği ortaya çıkar (Revet & Langumier, 2015, s. 2).

Afet alt kültürünün temel bileşeni, afet riskini azaltma ve afetler karşısında direnç oluşturma bağlamında toplumsal bilinçte oluşması beklenen sağlıklı duyarlılık biçimleridir (Wilkinson, 2004 s. 98). Bir afet durumunda risk, tehlikenin boyutlarıyla birlikte mekânsal ve zamansal olarak yıkıcı

olaylara maruz kalan ve farklı derecelerde zarar görebilirliğe açık insanların sayısının karmaşık bir fonksiyonu olarak ele alınır. Reddy'ye göre afet birbiriyle ilişkili üç faktörden oluşur: tehlike (T), zarar görebilirlik (Z) ve risk (R). Afetin etkisi, $R=T+Z$ denklemiyle ilişkilendirilerek belirlenir. Tehlike, bir afetin fiziksel etkenidir ve istatistiksel olarak tahmin edilebilir. Ancak tahminler, bir toplumun ya da nüfusun maruz kaldığı gerçek zarar görebilirlik düzeyi hakkında çok az şey söyler (Reddy, 2018, s. 67). Tehditler yaklaştığında ve felaketler meydana geldiğinde, bunlar aynı anda fiziksel, biyolojik ve sosyal sistemlerin karmaşık etkileşimlerini ortaya çıkarır. Tehlikeler ve trajediler yalnızca bu üç gücün birbirine bağlılığını değil, aynı zamanda maddi ve kültürel dünyalardaki etkileşimlerini de ortaya koyar. Son olarak ister doğal ister teknolojik olsun, felaketler daha savunmasız olan topluluklar arasında ciddi sonuçlar doğurur. Sosyal bilimciler, zarar görebilirlik ile bir kişi veya grubun ve içinde buldukları durumun, doğal riskin (aşırı bir doğal olay veya süreç) etkilerini öngörme, bunlarla başa çıkma, bunlara dayanma ve bunlardan kurtulma becerisini etkileyen özelliklerine atıfta bulunmaktadır (Beck, 1992, s. 22).

Risk kavramı tehlikeler ve belirsizliklerle başa çıkma yollarının sistemsel içerikleri ile açıklanır (Beck, 1992, s. 22). Bir kişinin hayatı, geçim kaynaklarının, mallarının ve diğer varlıklarının doğada ve toplumda meydana gelen ve tanımlanabilir bir olay nedeniyle ne ölçüde risk altında olduğunu belirleyen faktörlerin bir kombinasyonudur (Wisner ve diğerleri, 2004, s. 11). Bu kombinasyon savunmasız insanlarda tehlike ile felaket arasındaki ana bağlantı noktasını oluşturur. Ancak bireyin savunmasız kalmasına meydan veren olumsuz koşulların bertaraf edilmesine olanak veren toplumsal bir dinamik vardır ki bu da toplumun direnç katmanlarıdır. Zira herhangi bir olayın tehlikeli boyutlarının afete dönüşmesi için bu olayın savunmasız insanların hayatını en azından bir süreliğine olumsuz etkilemesi gerekir. Buna rağmen bu olumsuzluklarla başa çıkma açısından toplumsal reflekslerin direnç gösterme bağlamında aktifleşmesi, hayatın afetler karşısında tekrardan düzene sokulmasında hayati önem taşır (Cannon, 1994, s. 13-20). Bu açıdan bakıldığında her yıl milyonlarca insanın hem insan kaynaklı hem de doğa kaynaklı afetlerden etkilendiği görülmektedir. Bilindiği üzere ölüm veya fiziksel yaralanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmak, evimizi eşyalarımızı kaybetmek afetlerin kaçınılmaz sonucudur. Bu tür stres faktörleri bizi duygusal ve fiziksel sağlık sorunları açısından risk altına sokar. Afet sonrası stres tepkileri, her türlü travma sonrası görülen yaygın tepkilere çok benzer. Felaketler çok çeşitli zihinsel ve fiziksel tepkilere neden olabilir. Ayrıca afetzedelerin olaydan sonra ortaya çıkan sorunlara, tetikleyicilere veya travmayı hatırlatan şeylere de tepki verdikleri ve bu tepkiye bağlı olarak farklı refleksler geliştirebildikleri görülmektedir. Dolayısıyla afetler fiziksel yıkımın ardından sosyal acıyla da baş etme ihtiyacını gün yüzüne çıkarır. Bu

noktada dinin sosyal acıyı hafifletme bağlamındaki işlevselliği göz ardı edilemeyecek biçimde önem arz eder.

Sosyal acı, afet sonrası yaşamı altüst eden zincirleme niteliğindeki düzensizliklere karşı yaşam direncini kıran stres biçimlerini beraberinde getirir. Afetlerin neden olduğu bir dizi olumsuz sonuç, bir kişinin afetlerden sonra daha şiddetli veya daha uzun süreli stres tepkileri vermesine neden olabilmektedir. Nitekim sosyal acı kavramı afete maruz kalma riskine bağlı olarak gelecekteki ruhsal sorun riskiyle yüksek oranda ilişkilidir. Sosyal acıyla ilişkili olarak en yüksek risk altında olanlar, felaketi bizzat yaşayanlardır. Daha sonra mağdurlarla yakın temas halinde olanlar gelmektedir. Kalıcı etki riski daha düşük olanlar ise ağır hasar haberleri gibi afetlere sadece dolaylı olarak maruz kalanlardır. Afetlerde yaralanma ve hayati tehlikenin devam etme potansiyeli, ruh sağlığı sorunlarına en sık yol açan faktörlerdir (Wilkinson, 2004, s. 89). Araştırmalar Japonya tsunamisi, Meksika'daki çamur kaymaları ve ABD'deki Andrew Kasırgası gibi şiddetli doğal afetlerden kurtulanların en az yarısının klinik bakım gerektiren ruh sağlığı sorunlarından muzdarip olduğunu göstermektedir (Reddy, 2018, s. 89).

Afetlerde çoğu zaman, kadınlar veya kız çocukları, erkeklere veya erkek çocuklarına göre daha fazla olumsuz etkiye maruz kalmaktadır. Afet sonrası toparlanma, evde çocuklar olduğunda daha streslidir. Eşleri olan kadınlar da toparlanma sürecinde daha fazla sıkıntı yaşamaktadır. Evde engelli veya yardıma muhtaç derecede hasta bir aile üyesinin olması diğer aile üyeleri için stres kaynağı olabilmektedir. Yine afetlerden sonra evlilik stresinin arttığı da gözlemlenen olgular arasındadır. Ayrıca, aile üyeleri arasındaki çatışmalar veya evdeki destek eksikliği afetlerden kurtulmayı zorlaştırır (Smith & Hoffman, 1999, s. 328)

Bromet ve arkadaşlarının (2017) yapmış olduğu çalışmaya göre 40-60 yaş aralığındaki yetişkinlerin afetlerden sonra toplumsal hayatın olağan akışını ayak uydurmada sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu yaş aralığında olanlar hem işleriyle ve hem de aileleriyle ilgili sorumluluklarından dolayı afet sonrası stresi yoğun yaşadıkları düşünülmektedir. Çocukların ise doğal afetlere nasıl tepki verdiğiine ilişkin araştırmalar sınırlıdır. Fakat Wisner'in çalışmasına göre (Wisner, 2010, s. 128-131) afetlerden sonra çocukların, yetişkinlerle kıyaslandığında toplumsal uyum ve iyileşme süreçleri daha sıkıntılı geçmektedir. Nitekim ebeveynlerdeki uzun soluklu yüksek stres, çocuklarda iyileşme dönemlerinin uzamasına neden olmaktadır.

Afet sonrası dönemde ruh sağlığının korunması veya iyileştirilmesine yönelik kaynaklara ulaşma açısından gelişmekte olan ülkelerdeki toplumlara göre gelişmiş ülkelerde yaşayan toplumların daha şanslı oldukları görülmektedir. Bununla beraber gelişmekte olan ülkelerde doğal afetler, gelişmiş ülkelerdeki insan kaynaklı afetlerden daha ciddi etkilere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında düşük veya olumsuz sosyal destek hem bir risk hem de

bir dayanıklılık faktörü sayılır. Nitekim afetlerden sonra sosyal destekte görülen zafiyetin nedeni stres ve destek ağı üyelerinin kendi hayatlarına devam etme ihtiyacı olabilir. Dahası destek için güvenilen diğer kişilerden gelen tepkiler olumsuz olabilir. Örneğin, birileri afetzedenin sorunlarını, ihtiyaçlarını ya da acılarını küçümseyebilir ya da afetzededen beklenenden daha çabuk iyileşmesi istenebilir. Bu durum afet sonrası travma mağdurlarında gelişimi yavaş seyreden uzun süreli problemlerle güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Kitlesel bir travmadan sonra, çözülmüş olanlar da dahil olmak üzere toplumsal çatışmalar yeniden görülebilir. İnsanlar çok ihtiyaç duyulan kaynaklara erişmeye çalışırken ırksal, dini, etnik ve sosyal bölünmeler tekrarlanabilir. Ayrıca ailelerde, eğer aile üyeleri arasında birbirlerine felaketi hatırlatan üzücü unsurlar yaşandıysa veya aile üyeleri afet sırasında farklı durumlarla karşılaşırsa çatışmalar ortaya çıkabilir. Bu durum, aile üyeleri arasında genellikle gidişatı tahmin edilemeyen farklı toparlanma süreçleri yaratır. (Beck, 1992, s. 22).

Her şeye rağmen tarih içerisinde milyonlarca insan felaketlerden doğrudan etkilenmiş olsa da çoğunun iyileştiği unutulmamalıdır. İnsan doğası dirençlidir ve çoğu insan bir felaketten geri dönme yeteneğine sahiptir. Ayrıca, insanlar bazen felaketten sonra olumlu değişiklikler bildirirler. Örneğin afetler sayesinde hayatta neyin gerçekten önemli olduğu insanlar tarafından yeniden düşünülebilir ve hayatta değer verilmesi gereken şeyler takdir edilmeye başlanabilir. Bununla beraber kurumsal dinin katkısıyla verilecek sosyal destek, afet de dahil olmak üzere herhangi bir travma sonrasında iyileşmenin anahtarlarından biridir. Daha açık ifade ile dinin toplumu bütünleştirme odaklı kriz anlarını yönetme ve sosyal destek sağlama işlevi, refahı artırır ve kitlesel travma sonrası sıkıntıyı sınırlar. Dahası dini grupların toplumsal bağlantıları harekete geçirme potansiyeli afetten etkilenenlerin afetin dışında kalanlarla bağlantısını kurmayı kolaylaştırır. Özetle dini gruplar afet sonrası toparlanma için gereken imkanları aktive etme gibi işlevleri bünyesinde barındırdığı bilinmektedir (Gaillard, 2010). Söz konusu işlevlerin başında problemlerin çözümünde pratik yardım, anlaşılma ve kabul edilme duygusunun pekiştirilmesi, travma deneyimlerinin paylaşılması, yaşanan şeyin ve verilen tepkilerin "anormal" olmadığına dair teselli verme gibi birçok unsur sayılabilir (Gianisa & Le De, 2018).

3. Afet Riski Karşısında ve Afet Sonrası Durumda Dinin Rolü ve İşlevi

Çeşitli çalışmalar dinin afetlerdeki rolünü giderek daha fazla vurgulamaktadır. Ancak bulgular genellikle farklılık göstermektedir. Bazı araştırmacılar dinin, afetin sonuçlarına katlanma bakımından toplumsal direnci arttırdığına yönelik işlevsel yönüne dikkat çekerek bireyleri intihar eğiliminden koruyabileceğini ve afet sonrasında insanlara kontrol ve güvenlik hissi verebileceğini tespit etmiştir (Zaumseil, 2014, Stratta, 2014, Fujiwara, 2013, Piggan, 2009). Diğer çalışmalar dinin riskler ve afetlerle ilgili kadereci görüşlerinin toplumu

sorumluluk almada tembelliğe ittiği, dini grupların kendilerine tabi olmayanları ve dini uygulamalara hayatlarında yer vermeyenleri ayrımcılığa maruz bıraktığı ve yine dini grupların arasında afetlere müdahalede görünür olma açısından beliren rekabet gibi daha olumsuz yönleri tespit etmiştir (Paradise, 2005, Fountain, 2015, Guarnacci, 2016).

Batıdaki çalışmalarda afetler uzun zamandır doğal tehlikelerin aşırı boyutlarının bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Bu bakış açısı, depremlerin, volkanik patlamaların, hortumların, sellerin ve benzerlerinin nadir (zaman içinde) ve aşırı (büyüklük olarak) boyutunu vurgulamaktadır. Buna rağmen bilim insanları, kurumlar, hükümetler ve medya sıklıkla 'az gelişmiş', 'aşırı nüfuslu', 'bilgisiz', 'hazırlıksız' veya 'plansız' bölgeleri etkileyen 'sıra dışı' ve 'kesin olmayan' olaylardan, 'beklenmedik' felaketlerden, 'planlanmamış' ve 'öngörülmemiş' hasarlardan bahseder. Bu nedenle doğal tehlikeler ve afetler hâkim sosyal dokuya atıfla genellikle istisnai durumlar olarak değerlendirilir. Farklı yazarlar, afetlerin nedensel açıdan Tanrısal iradeyle ilişkilendirilmesinin, afetler konusunda düşük risk algısı yaratabileceğini dolayısıyla bu algının afetten zarar görebilirliği arttırabileceğini savunmaktadır. Daha açık ifade ile afetlerin ilahi bir ceza olarak tasvir edilmesi sözü geçen yazarlara göre kadercı bir tutum yaratarak toplumu daha savunmasız hale getirebilir ve afetin temel nedenleriyle mücadele çabalarını engelleyebilir (Gaillard & Texier, 2010, s. 4081, Hewitt, 2019, s. 3-12).

İnsanların afetlere tepkisi, afet tehditinden kaynaklanan riski nasıl algıladıklarına bağlıdır. Kendilerine yönelik tehdit algısı düşük olan bireyler ya da toplumlar, doğal tehlikelere karşı zayıf bir uyum gösterme eğilimindeyken, yüksek risk algısına sahip olanlar ise olumlu bir uyum içinde davranma eğilimindedir. Sonuç olarak, afeti önlemek için planlanan tedbirler, doğal olayların aşırı boyutuna yöneliktir. Dolayısıyla mühendislik yapılarının inşa planı, tehlikeye dayalı arazi kullanım planlamasının yanında tehlike farkındalık kampanyaları gibi spesifik, teknokratik, komuta ve kontrol tedbirlerini içerir. Fakat küresel toplumda söz konusu tedbir içeriklerinin içinde dinin işlevine yönelik beklentilerin dikkate alınmadığı görülebilir (Gaillard & Mercer, 2013, s. 93-96).

Türkiye’de ise dinin afetler karşısındaki rolü ve işlevi özellikle seküler-humanist eğilimde olanlarca belki de dindarların politize olma ihtimaliyle ilişkili olarak dikkate değer bir olgu olarak görülmediğini söylemek gerekir. Nitekim afetlere karşı politikalar üretme devlet aygıtının ve siyaset odağının güdümünde olduğundan söz konusu politikaların eleştirilmesi imkanının siyasetle iç içe geçmiş din kurumu tarafından meşrulaştırılarak tamponlanacağı korkusu özellikle bahse konu olan toplumsal kesim tarafından dillendirilmektedir. Örneğin Türkiye’de asrın felaketi olarak görülen büyük Pazarcık depreminde dini grupların bünyesindeki yardım kuruluşlarının başarılı kurtarma anlarında, faaliyeti

yürüten ekip üyelerinin “tekbir”lerle sevinçlerini ifade etmeleri siyasetin gündemine oturmuştur. Gündeme konu olan durumun içeriğine bakıldığında seküler-humanist kesimin Türkiye’de var olan deprem riskine karşı oluşması gereken tedbir anlayışının yeterli düzeyde oluşmamasında “kaderci” anlayışın olduğu öne sürülmektedir. Bununla ilişkili olarak seküler-humanist kesimde kurtarma operasyonlarına eşlik eden ritualistik davranışın sözü geçen kaderci anlayışın toplum nezdinde sorgulanmasına engel olduğu kanısı vardır (Takvim Gazetesi, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2023/02/13/can-ataklidan-tekbir-hazimsizligi-skandal-sozler-kullandi-absurt-bir-sey>, Türkiye Gazetesi, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/ilahiyatci-nazif-ayin-tekbir-rahatsizligi-laikligi-ihmal-etmektir-948647>, (Erişim Tarihi: 14.02.2023),

Batı’da ise dinin kaderci anlayışının toplumda deprem riskine dayalı tedbir alma bilincine olumsuz etkisi olduğu kanısının 1970’lerin sonlarında yapılan çalışmalarda bilimsel olarak kayda değer nitelikte olmadığı öne çıkmıştır. Bu çalışmalar, insanların doğal tehlikeler karşısındaki davranışlarının bağlamsal olduğu ve bu davranışların bireysel risk algısından çok sosyal, ekonomik ve politik güçler tarafından şekillendirildiği savunulmaktadır. Öte taraftan siyasi ihmal, sosyal marjinalleşme ve geçim kaynaklarına sınırlı erişim, çaresiz insanları tehlikeye açık alanlarda yaşamaya ve çalışmaya zorladığı tespit edilmiştir. (Torry, 1979, Waddell, 1977, Cannon, 1994). Bu tespitlere göre insanların doğal tehlikelere karşı savunmasızlığını azaltmaya yönelik öneriler, dinin riske hazırlıklı olma bağlamında toplumsal bilince olan etkisinin sınırlandırılmasının yerine büyük ölçüde yoksulluğun azaltılması, arazi ve kaynaklara adil erişim, sosyal hizmetlere daha fazla hükümet yatırımı vb. gibi önlemlerden oluşmaktadır. (Anderson & Woodrow, 1989, s. 105).

Afet riski analiziyle ilişkili olarak zarar görebilirlik, bir kişi veya grubun bir tehlikenin etkilerini öngörme, bunlarla başa çıkma, bunlara direnme ve bunlardan kurtulma kapasitesini etkileyen özellikleri ve durumları olarak tanımlanmaktadır. Zarar görebilirlik coğrafi konum ve tehlikelere maruz kalma, ekonomik kaynaklar, sosyal statü, demografik faktörler, kültürel unsurlar ve tarihsel süreçlerle ilgilidir. Yerel toplulukların zarar görebilirliğini anlamak, afet riskinin azaltılması için merkezi bir öneme sahiptir (Bergstrand, 2014, s. 393). Zarar görebilirlik kavramı, tehlikeyle başa çıkma, geri dönme ve zarar görebilirliği azaltma yeteneği olan dirençlilik kavramıyla bağlantılıdır. Hassas bireyler ve yerel topluluklar bu tür olayların üstesinden gelmek için kaynaklara veya kapasitelere de sahiptir. Bu kaynaklar genellikle insani, sosyal, siyasi, ekonomik, doğal ve fiziksel kaynaklar olarak sınıflandırılır (Quevauviller, 2014, s. 33). Kapasiteler genellikle geleneksel ve yerli bilgi, beceri ve teknoloji, inançlar ve kültürel uygulamalar ve dayanışma ağları gibi insanların geçim kaynaklarına dayanan içsel kaynaklardır. İnsanların afet zamanlarındaki başa çıkma mekanizmaları,

kapasitelerinin harekete geçirilme şeklini yansıtır (Chambers & Conway, 1992, s. 10-12). Ayrıca normlar, inançlar, değerler, bilgi, teknoloji ve toplumsal bellekte yaşayan kahramanlık hikayeleri bireylerin ve yerel toplulukların afet sırasındaki ve sonrasında davranışlarını etkiler (Wenger & Weller, 1973, s. 13).

Dini inançlar ve uygulamalar hem zarar görebilirliğin hem de afetlerin üstesinden gelme kapasitesinin itici güçleridir ve yerel kültürel değerlerin içine gömülüdürler (Douglas, 2003, s. 177) Yüzyıllar boyunca din, afetler gibi kontrol edilemeyen ve stres yaratan olayların anlamını yorumlamak için kullanılmıştır (Grandjean, 2008, s. 187) Günlük kültür ve sosyal uygulamalar olarak dini inanç ve pratikler, bireylerin ve yerel toplulukların afet riskini azaltmak için sergiledikleri kapasitelerden birini oluşturmaktadır (Gillard & Paton, 1999, s. 8). Bazı bilim insanları dini inançların afetin her an gerçekleşebileceğine dair farkındalığı artırabileceğini vurgulamaktadır. Örneğin, Endonezya'daki etnik gruplardan biri olan Açe'liler felaketin Tanrı'nın bir eylemi olduğuna inanmaktadır ve 2004'teki tsunamiden sonra bir sonraki felakete hazırlıklı olmaları gerekmiştir. Çünkü elden gelenin en iyisini yapmak İslami öğretinin bir parçasıdır (Adiyoso & Kanegae, 2012, s. 165-172). Fiji'de ise düzenli dini faaliyetlerin afet sonrası deneyimleri ve travmatik yaşantıları olumlu yönde etkilediği görülmüştür (Joakim & White, 2015, s. 194). Türkiye'de de depremlerin, sellerin vb afetlerin karşısında önlem almak açısından insanın dinen sorumlulukları olduğu kanısı halkın genelinde kabul gören bir kanıdır. Aynı şekilde afet sonrasında dini kuruluşlar ilk yardım, barınma ve gıda yardımı, eğitim ve bilgi paylaşımı yoluyla afet planlamasına katkıda bulunmanın hem vatandaşlık görevi olduğu hem de dinin, inananlarına yüklediği bir sorumluluk olduğu kabul edilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde zarar görebilirliği etkileyen birçok faktörden biri olan dini inançlar ve kurumsal din, zarar görebilirliği azaltmak için yüksek potansiyele sahip yapılardır (Küçükcan & Köse, 2000, s. 17-19).

Dini ritüelleri uygulama becerisi, bir felaketin ardından duygusal iyileşme olasılığına yardımcı olur. Yıkımın kol gezdiği zamanlarda bile bu tür alanların yaratılması, dayanıklılık ve başa çıkma mekanizması hissi yaratarak toplumların uzun vadede toparlanmasına olanak sağlar. Dini uygulamalar ve inançlar sadece yerel toplulukları birbirine bağlamaya ve kültürel ve sosyal sermayelerini inşa etmeye yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda yerel toplulukların afet hakkındaki görüşlerini de şekillendirir. Bununla beraber dini liderlerin afetlerden etkilenen insanları destekleme ve halkın afetlere yönelik tutumunu şekillendirmeye yardımcı olma rolü afetzedelerce vurgulanmıştır. Dahası gündelik ibadet organizasyonlarının afetler sırasındaki olumlu davranışlara ve kaos durumundan çıkıp hayata katılmaya etkisi olduğu tespit edilmiştir (Gianisa & Le De, 2018, s. 77).

Her ne kadar doğal afetlerin, en azından halkın çoğu tarafından Tanrı tarafından insanların günahlarına verilmiş cezalar biçiminde anlaşılması gerekse de yine de dinin ve manevi değerlerin ve elbette ki ahlakın alanına ait olarak afetler, bazı dindar yörelerde teodise problemiyle ilişkili ele alınır. Nitekim Rumahuru ve Kakiay'ın çalışmasında (2020) görüldüğü üzere Hıristiyan toplumlarda afetlere yönelik genel kanı, Tanrı'nın günah işleyenleri ve öğretilerini terk edenleri cezalandırdığı araçlar olduğu yönündedir. Bu kanıya göre Yaratıcı olan Tanrı, felaket yoluyla bile sevgisini ve merhametini göstermektedir. Küçükcan ve Köse'nin (2000) Türkiye özelinde yapmış olduğu çalışmada ise müslüman toplumların afetlere yönelik genel kanısı; afetlerin, insanların kabahatleri için ilahi cezalar olmaktan çok bazen insan seçimleriyle faturası ağırlaştırılabilen veya hafifletilebilen doğada işleyen ilahi takdir eseri olduğu yönündedir. Yine bu çalışmada Müslümanların, Tanrı'nın, afetleri insanlara bir hatırlatma ve ceza olarak yarattığına ve her olayda bir hayır olduğuna inanarak böyle bir deneyimle başa çıktıkları ve toparlandıkları belirtmişlerdir. Küçükcan ve Köse'nin çalışmasında 1999 Marmara depremini yaşayanlar arasından görüşülen kişilerin, dua ederek ve inançlı olarak felaketlerden korunabileceklerine ve buna rağmen felaketler başlarına geliyorsa, bunun daha büyük bir iyilik için olması gerektiğine inandıkları aktarılır. Yine bu çalışmaya göre afetlerin, afetzedelere umut ve felaketle yüzleşme gücü verdiği, aynı zamanda inançlarını pekiştirdiği ve hayatın olumlu taraflarına yönlendirilme duygularını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Küçükcan & Köse, 2000, s. 153-155).

Dini kurumlar, genellikle afet veya çatışma nedeniyle bozulan toplulukların sosyal dokusunu oluşturan yerel kimlik ve bağlantı süreçlerinin merkezinde yer alır. Öte yandan, dayanıklılık kapasitesi göstermeyen herhangi bir toplumun "kriz dönemlerine karşı savunmasız ve afetlerle başa çıkamayan, az ya da çok kaderci bir çevrenin hayatı sürekli terörize eden yönetimi altında yaşayan" bir topluma dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu durum özellikle "geleneksel" toplumlar için geçerli görülmekte ve bu toplumların dine yönelmesi, (doğa güçleriyle) yapıcı bir ilişkinin ifadesinden ziyade, bu direnç eksikliğinin telafisi yönünde bir gösterge olarak değerlendirilmektedir (Islam, 2012, s. 213). Oliver Smith'in de benzer şekilde savunduğu gibi, dini inançlara bağlılıktan kaynaklanan kırılabilirlik varsayımı, "geleneksel toplumların dini hangi sosyo-kültürel bağlamda görüp uyguladıklarına dair derin bir cehaletle ilgilidir" (Smith, 1996, s. 210).

Dine veya kutsal işlevlere hizmet eden kurumlar, hayatın olağan dışı durumlarında toplumun pratik açıdan başvuracağı ilk liman olabilir. Bu kurumların afetler gibi olağan dışı durumlara müdahale için ne kadar iyi organize olabildiklerine bağlı olarak, hayatta kalanların afet stresini azaltmada farklı derecelerde katkı sağlayabildikleri kayda geçmiştir (Islam, 2012, s. 209-211). Bir afet sırasında dini kurumlar, dini törenler veya festivaller gibi düzenli organizasyonlarda üyelerin bağışlarını toplamada gerekli nüfuza sahip

olduklarından afetzedelere sığınak ve yiyecek sağlayabilmektedir (Ngin, 2020, s. 313). Türkiye’de dini grup ve cemaatlerin, toplumun her kesiminden insana ulaşabilme potansiyeliyle ilişkili olarak afetlerden sonra hizmet sağlamada da etkili olabildikleri bilinmektedir. Buna ek olarak, söz konusu inanç temelli kuruluşlar afetten etkilenen toplulukların yerel yönetimler ve devlet organizasyonlarıyla bağlantı kurulmasına yardımcı oldukları özellikle Şubat 2023’te meydana gelen Pazarcık Depremi’nde gözle görülür şekilde ortaya çıkmıştır. İnanç temelli kuruluşlar Türkiye’de özellikle farklı etnik unsurdan insanların dillerini konuşma ihtiyacına önemli derecede katkıda buldukları ve bu insanların kültürlerini anlamada yetkinlik gösterdikleri, toplumdaki en savunmasız kişileri tanımakta tecrübe sahibi oldukları açık bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Hem diyanet başkanlığının önemli temsilcileri hem de dini kuruluşlardaki liderler, afetten etkilenen insanlara yardım, dua ve teselli şeklinde manevi destek vererek psikolojik iyileşmeye yardımcı oldukları hem sahadaki gözlemlerle tespit edilmiş hem de resmi kayıtlara yansımıştır.¹

Pakistan’da ise Ekim 2005’te meydana gelen ve 80.000-90.000 kişinin ölümüne yol açan 7,6 büyüklüğündeki depremin hemen ardından, depremden en çok etkilenen Khyber-Pakhtunkhwa bölgesindeki her bir caminin müdahale ve yardım operasyonlarının yürütülmesi için ilk temas noktası haline geldiği tespit edilmiştir. Birçok acil durum hizmet sağlayıcısı, varlıklarını duyurmak ve topluluklarla ilk teması kurmak için camilere yaklaşmıştır. Camiler, depremin müdahale ve yardım aşamalarına yardımcı olmak için dini motivasyonlar temelinde yardıma adanmış gönüllüleri organize etmede verimli bir zemin görevi görmüştür (Cheema ve diğerleri, 2014, s. 2220). Böylece, caminin depremden etkilenen toplulukların yaşamlarının kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasi yönlerine çok yönlü ve belirgin katkısı ortaya çıkmıştır.

Avustralya’daki RMIT Üniversitesi Globalizm Araştırma Merkezi araştırmacıları, 2006 ve 2010 yılları arasında Hindistan ve Sri Lanka kıyı bölgelerinde afetten etkilenen topluluklarla yaptıkları kapsamlı anketlere dayanarak, "dini merkezlerin afet mağdurları için önemli bir sığınak olma eğiliminde olduğunu ve bu konudaki rollerinin kabul edilmesi gerektiğini" tespit etmiştir. Araştırmacılar, bir felaketin ardından mümkün olan en kısa

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, (Mart 2023). T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, “Diyanet İşleri Başkanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi, çalışmalarını aralıksız sürdürüyor”, <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/34222/diyamet-isleri-baskanligi-afet-ve-acil-durum-yonetim-merkezi-calismalarini-araliksiz-surduruyor> indyurk.com, “Muhafazakar Vakıf ve Dernekler Deprem Bölgesinde Neler Yaptı”, <https://www.indyurk.com/node/610301/haber/muhafazakar-vakif-ve-dernekler-deprem-bolgesinde-neler-yapti> (Erişim 01.06.2023).

sürede dini ritüeller gibi önemli kültürel uygulamalar için alanlar oluşturmanın önemini savunmuşlardır (Cutter ve diğerleri, 2008, s. 598).

McGregor Açe'deki Müslümanların tsunami sonrası yeniden yapılanma sırasında kendi evlerinden önce 'meunasah'larını (yerel köy camisi) inşa etmek istediklerini tespit etmiştir. Bunun nedeni, 'meunasah'ın psiko-sosyal destek ve manevi iyileşme merkezi olarak kritik önem taşıması ve toplumun toparlanması için elzem olmasıdır. Burası sadece bir dua yeri değil, aynı zamanda günlük yaşamlarındaki mutlu (örneğin nikah kıymak) ve üzücü (örneğin tsunami yıkımını yorumlamak) duyguları paylaşabilecekleri bir yapı niteliği taşımaktadır (McGregor, 2010, s. 740).

Pakistan'ın Khyber-Pakhtunkhwa bölgesinde, 2005 depreminin ardından, camiler platformu aracılığıyla imamların manevi rehberliği yardımıyla ortak bir yaşam alanı yaratılarak psiko-sosyal iyileşme kolaylaştırılmıştır. Camilerde ve imamların cemaatleriyle etkileşime girdiği pazarlar gibi diğer toplumsal mekanlarda vaazlar, dersler ve sohbetler yoluyla danışmanlık sağlanmıştır. İmamlar cenaze namazlarını kıldırırken ve sevdiklerini kaybeden ailelerin evlerini ziyaret ederken bire bir ve aileye özel danışmanlık vermiştir. Dolayısıyla din, bireyleri veya kuruluşları ahlaki davranmaya teşvik ettiğinde olumlu bir rol oynamaktadır; bu nedenle dindar insanlar başış yapmaya devam etmektedir. Dini inançlar, afete müdahalenin çeşitli aşamalarında adeta afet danışmanlığı işlevi görmektedir (Ha, 2015, s. 1315).

Bu açıdan değerlendirildiğinde din, afete maruz kalan toplumların dayanıklılığını arttıran bir araç olabilir. Daha açık ifade ile afetler karşısındaki direnç, dinin işlevsel rolüyle ilgili olduğu kadar toplumsal dayanıklılık kavramıyla da ilişkilidir. Dayanıklılığın çeşitli tanımları vardır ancak belki de en yaygın olarak atıfta bulunulan ve kullanılan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün tanımıdır: "Dayanıklılık [...] bireylerin, toplulukların, devletlerin ve bunların kurumlarının şokları absorbe etme ve atlatma, aynı zamanda uzun vadeli değişimler ve belirsizlikler karşısında yapılarını ve yaşam araçlarını olumlu bir şekilde adapte etme ve dönüştürme kabiliyetidir." (Department for International Development (DFID). 2011, s. 6).

Dayanıklılık tartışmaları genellikle benzer özellikleri paylaşan fakat farklı yerlerde meydana gelen iki afet karşılaştırılmasına odaklanmaktadır. Daha sonra bu iki olay, ölü sayısı ve maddi hasar açısından sonuçlarındaki ciddi farklılıklar gösterilerek karşılaştırılır (Taylor & Peace, 2015, s. 78). Yaygın olarak tartışılan örneklerden biri, 2010 yılında meydana gelen Haiti ve Yeni Zelanda depremlerinin karşılaştırılmasıdır. Bu iki olay, depremin gücü ve merkez üslerinin büyük nüfus merkezlerinin yakınında olması bakımından önemli benzerlikler taşımasına rağmen ölümler açısından çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Nitekim Haiti'de en az 100.000 kişi ölürken Yeni Zelanda'da kayıtlara geçen bir ölüm olmamıştır. Bu farklılığın açıklamasının

en azından bir kısmı, afete hazırlık ve dayanıklılık düzeylerinin farklı olmasına bağlanmaktadır. Nepal depremiyle ilgili yakın tarihli bir gazete makalesi için görüşülen sismolog David Wald, "Aynı düzeyde şiddetli bir sarsıntı Kaliforniya'da bir milyon kişi başına 10 ila 30 kişinin ölümüne neden olurken, Nepal'de 1.000 belki de daha fazla, Pakistan, Hindistan, İran ve Çin'in bazı bölgelerinde ise 10.000'e kadar kişinin ölümüne neden olacaktır" demiştir (Borenstein, 2015, <https://apnews.com/article/4ab1d19ea5db49a68ec5ef06572c1bc5> Erişim: 21.05. 2023).

Toplumsal dayanıklılık (ve elbette bunun karşısı olan kırılabilirlik) iki şekilde karşımıza çıkar. Birinci tür dayanıklılıkta doğal tehditleri tahmin etme ve bu tehditler karşısında uygun eylemler planlama becerisinden bahsedilebilir. Bu beceriyi toplumun tüm katmanlarında aktifleştirmek genellikle çok zordur. İkinci tür dayanıklılık, bir afetin olasılığını veya potansiyel boyutunu artırma veya azaltma eğiliminde olan insan faaliyetleriyle ilgilidir. Her iki dayanıklılık türü de doğal ve insan kaynaklı afetler arasındaki ayrıma meydan okumaktadır. Doğal süreçler ile bu süreçlere insanların verdiği tepkiler arasında bilimsel tahminlere dayalı olarak yapılan ayırım göz önüne alındığında, insanların afetlere vermiş olduğu tepkiler doğal süreçlere göre afetlerin sonuçlarını daha büyük ölçüde etkilemektedir. Elbette büyük bir asteroidin Dünyaya çarpması ihtimalinde olduğu gibi bazı durumlarda felaketin potansiyel boyutu ve doğası, mevcut koşullarda dayanıklılığı inşa etmenin imkânsızlığına işaret edebilir. Bununla birlikte, geleneksel olarak doğal afet olarak ele alınan birçok durumda, insanlar, topluluklar veya devletler her iki dayanıklılık türü üzerinde de etkili olabilir. Bu açıdan bakıldığında dayanıklılığın toplumsal faaliyetine ve becerisine bağlı olarak inancın ve dinsel aidiyet biçimlerinin afet anında krizden çıkma motivasyonunu besleme potansiyelini kendinde barındırdığı göz ardı edilmemelidir. Öte taraftan afet anında ve sonrasında meydana gelen krizde ahlakiliğin korunması noktasında ortaya çıkan karar motivasyonunda dinin ve inançların olumlu etkisi olduğu kabul edilir (Southwick ve diğerleri, 2014, s. 90).

İnsanların en azından bazı doğal afetlerin sonuçları üzerinde etkili olabilecekleri kabul edildiğinde, ilgili kişilerin eylemlerinin ahlaki açıdan değerlendirilmesi için bir alan açılmış olur. Dolayısıyla ahlak dinin yörüngesinden kopmayan manevi sermaye biçimi olarak afet riski karşısında kararlı, dirençli bir toplum oluşturma unsuru olarak kabul edilebilir. Ancak karar verme açısından bir afet sırasında ve sonrasında en faydalı olacak modeli ya da modelleri belirlemek çok zordur. Nitekim afet zaman dilimi içinde (zor ve karmaşık bir durum), belirli ahlaki ikilemler ortaya çıkar. Sosyal bilimciler tüm karar verme teorilerini, insan doğası, alınan kararların kalitesi ve alınma şekilleri hakkında farklı varsayımlarla ilişkilendirme eğilimindedirler. Farklı varsayımlar, farklı araçların kullanılmasına ve dolayısıyla farklı sonuçlara yol

açabilir. "Karar verme" ifadesinin günlük dilde ne kadar sık kullanıldığı düşünüldüğünde, karar vermeyi tanımlamanın oldukça kolay bir iş olmayacağı varsayılabilir. Karar vermenin, bir felaketi çevreleyen tüm sonuçların başarılı bir şekilde ele alınmasında en önemli unsurlardan biri olduğuna inanılır. Birçok karar verme teorisinin her biri, belirli bir bilimsel araştırma alanıyla ilişkilidir ve kararların niteliği, kararların alınma şekli ve failin (karar vericinin) doğası hakkında farklı varsayımlara dayanmaktadır. Genel olarak yazarlar, etik karar verme dışında karar vermeye yönelik en az dört geniş yaklaşım olduğunu düşünmektedir. Bunlar: rasyonel karar verme, politik karar verme, çöp karar verme ve doğaçlama karar verme (Kachra & Schnietz 2008, s. 554-555).

Bunların hepsini birbirine bağlayacak biçimde basit tanım şu şekilde ifade edilebilir: karar verme, çeşitli alternatif olasılıklar arasından bir inanç veya hareket tarzı seçmeyi amaçlayan bilişsel bir süreçtir. Buna ek olarak, bu tanım karar vermenin etik yönünü de içermelidir. Etik karar verme, bireysel veya grup kararlarına veya amaçlanan eylemlere rehberlik etmek veya bunları yargılamak için çeşitli etik ilkeleri, kuralları ve erdemleri veya ilişkilerin sürdürülmesini dikkate alan bilişsel bir süreçtir. (Kachra & Schnietz, 2008, s. 557).

Weber'e göre etik karar verme "kişinin doğru hareket tarzını ya da yapılması gereken doğru şeyi belirlemesine yardımcı olur ve aynı zamanda kişinin bir başkasının kararlarının ya da eylemlerinin doğru ya da iyi olup olmadığını analiz etmesini sağlar" (Weber, 2008, s. 778). Bu anlamda, ahlaki açıdan karar vermenin görülebileceği başka yollar da vardır. Ahlaki karar verme, kişinin etik açıdan nasıl davranması gerektiğine ilişkin sorulara yanıt arama süreci olarak anlaşılabilir. Buna ek olarak, etik karar verme, alternatifler yelpazesini etik inançlarımızla tutarlı bir şekilde ele alan bir süreci değerlendirmek için özel bir model olarak görülebilir. Geniş açıdan bakıldığında (uygulamalı etik açısından), etik karar verme, evrensel saygı uyandırabilecek ahlaki normların, hakların ve etik ilkelerin kısıtlamalarını bilinçli olarak tanıyan pratik bir politika olarak görülebilir (Almond, 1998, s. 417).

Doğal afetlerin sonuçlarına ilişkin ahlaki sorumluluk vakalarının çoğu (belki de hepsi) ya kusurlu ihmal vakaları ya da eylemlerimizin veya ihmallerimizin istenmeyen veya öngörülemeyen yan etkileriyle ilişkilidir. Bazı durumlarda afete müdahale etmenin bağlamı bize sorumluluk tanımlarını temellendirebilecek belirgin normatif beklentiler sunar. Belki de en basit örnekler, bir görevlinin mesleki görevlerini yerine getirmediği (ya da bu görevleri makul olarak beklenebilecek şekilde yerine getirmediği) ve dolayısıyla felaketin olumsuz sonuçlarına katkıda bulunduğu durumlardır. Belki de birisi erken uyarı sistemlerinin rutin kontrollerini yapmamış ve afet meydana geldiğinde sistemler alarm vermemiştir. Ya da afet bölgesinin

boşaltılmasından sorumlu yetkililer görevlerini yerine getirememiş olabilir. Bu gibi durumlarda ahlaki sorumluluk tanımlarımızı, mesleki görevler veya sözleşmeden doğan yükümlülükler bağlamında tanımlanan kusurlu ihmal tanımlarımıza dayandırabiliriz. Bu akıl yürütme, diğer normatif beklenti türlerinin belirgin olduğu bağlamlarla da genişletilebilir. Örneğin, birçoğumuz karbon emisyonlarının insan kaynaklı küresel ısınmaya yol açtığı ve bunun da bazı felaket türlerinin olasılığını ve şiddetini artırabileceğinin farkındayız. Felaketlerin olasılığında ve şiddetinde böyle bir artışın kötü bir şey olduğunu kabul ediyoruz ve bu da karbon ayak izimizi azaltmamız yönünde normatif bir beklentiye yol açıyor. Bu normatif beklentiyle çatışan eylemler (ya da eylemsizlik) daha sonra ahlaki hale gelmeye başlayabilir (International Monetary Fund, (IMF) Climate Change Will Bring More Frequent Natural Disasters & Weigh on Economic Growth, <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2017/11/16/climate-change-will-bring-more-frequent-natural-disasters-weigh-on-economic-growth>)

Afet döneminde (zor ve karmaşık bir durum) belirli ahlaki ikilemler ortaya çıkar. Etik karar verme bu anlamda kararlarımızı doğru seçimlere (ahlaki anlamda) yönlendirecek bir rehberlik oluşturmalıdır. Bu nedenle, seçimlerimiz ahlaki kategoriler olarak iyi ve kötü arasında bir karar vermeyi içerdiğinde, etik karar vermeyi üstlenmiş oluruz. Afetlerde karşılaşılan etik ikilemler genellikle karmaşık ve çetrefillidir. Birçoğu "insani muamma" olarak adlandırılan duruma yol açar (Lepora & Goodin, 2013, s. 3). Doğal yıkım ya da acımasız çatışma durumlarında yardım sağlamak için, herhangi bir iyilik yapmak adına bazı kötülükler yapmaktan kaçınmak imkânsız görünebilir. Bazı insanlarla ilgilenmek için diğerlerinin görmezden gelinmesi ya da ölüme terk edilmesi gerekiyor gibi görünebilir. Yardıma muhtaç insanlara yardım ulaştırmak için afetzedelere müdahale sürecinde bazı olumsuz durumlara angaje olmak irade dışı koşullarla ilgili görünebilir. Dolayısıyla afet müdahale ekiplerinin ve kendilerini afetlerin ortasında bulanların söz konusu irade dışı koşullara maruz kalmaları afet sonrası süreçte baş edilmesi gereken en zorlu mesele olarak kabul edilmektedir. Müdahale ekipleri, yaralılara ve travma geçirenlere yardım etmek için gönüllü olan sağlık çalışanları da dahil olmak üzere farklı geçmişlerden gelmektedir. İyi niyetli yardımlar çoğu zaman hazırlık, koordinasyon ve uygun becerilerin eksikliğine dair eleştirilerle lekelenmektedir. Bazen müdahale ekipleri etik dışı davranabilmektedir, örneğin 'afet turistleri'- hastaların ihtiyaçlarından çok heyecan ve şöhretle ilgilenen tıbbi müdahale ekipleri olabilmektedir. Çoğu sağlık çalışanı afetzedelere hizmet vermeye gitmektedir, ancak afetlerden "dolaylı travmatizasyon", "merhamet yorgunluğu" ya da "tükenmişlik" olarak adlandırılan durumlarla dönebilmektedir. Ancak bu terimlerin tanımları farklılık göstermektedir (Van Hoving, 2010, s. 201-202).

Neticede hem dayanıklılık esasıyla hemde afet esnasında ve sonrasında ahlaki açıdan karar verme motivasyonu ile manevi sermaye olan

inanç ve din arasında sıkı bir ilişki olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim devletin afet riski karşısında almış olduğu tedbirlerin toplumda benimsenmesi ve uygulamaya geçirilmesi denetim koşuluyla bağlantılı olsa bile bu denetimde insan faktörünün yer alması durumun işleyişini maddi mekaniklikten çıkararak inanç, maneviyat ve ahlak alanına taşınmasında inançların ve dinlerin önemli katkısı vardır.

4. SONUÇ

Dünya genelinde akademik çalışmaların çoğu, dinlerin ve dini uygulamaların sosyal, siyasi ve ekonomik kısıtlamalarla iç içe geçtiği yerel bağlamların daha iyi ve daha hassas bir şekilde anlaşılmasını savunmaktadır. Ayrıca, afet riskini azaltma politikalarının planlanmasında dinin bir engelden ziyade bir kaynak olarak görülmesi konusunda da fikir birliği bulunmaktadır. Bu makale, doğal tehlikeler ve afetlerin incelenmesi için din kurumunun içinde bulunduğu yeni alanların keşfedilmesine mütevazı bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, çeşitli dini ortamlarda afet riskinin azaltılmasının nasıl geliştirilebileceğine ilişkin tartışmaları da ele almaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların bu katkının üzerine inşa edileceğini ve insanların doğal tehlikeler karşısındaki davranışlarını daha iyi anlamamızı sağlayacağını ve böylece afet riskinin yönetimine yardımcı olacağını umuyoruz.

Dini inanç ve uygulamaların toplumların afet algılarını güçlü bir şekilde şekillendirdiği tespit edilmiştir. Dini inançlar ve uygulamalar, afetten etkilenenlere bu tür olaylar sırasında ve sonrasında toparlanmaları için kritik öneme sahip önemli duygusal ve sosyal destek sağladığından, afetlerde önemli bir başa çıkma kapasitesini içermektedir. Dini kuruluşların afet öncesi risk yönetimi ve afet sonrası kriz yönetimine dahil edilmesi, en çok ihtiyacı olanlara ulaşılmasına ve dış yardım kuruluşlarından gelen desteğin çok sınırlı olduğu durumlarda olduğu gibi müdahale ve iyileştirme boşluklarının doldurulmasına yardımcı olabilir. Toplum düzeyinde işlevsel açıdan pozitif etki gücü yüksek dini kuruluşların afet öncesi ve sonrası durumlar için odak noktası olarak kullanılması bu anlamda dinin işlevselliğine işaret etmektedir. Dini liderler genellikle toplumlarının ihtiyaçlarını ve geleneklerini çok iyi bilirler ve takipçileri tarafından genellikle dinlenir ve güvenilirler. Sonuç olarak, onları afet öncesi ve sonrası faaliyetlerine dahil etmek önceden de ifade edildiği üzere dinin olumlu işlevlerinden faydalanma imkanına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu makale, doğal afetlere ilişkin dini algılara dikkat etmenin, felaketten sonraki dönemde dini ve kültürel değişim süreçlerini anlamak için kilit önem taşıdığını savunmaktadır. Bu anlayış aracılığıyla afetler esnasında öncesinde ve sonrasında toplumsal değişim ve sürekliliğe ve dini yaşam, kültürel uygulamalar, sosyal ilişkiler ve akrabalık yükümlülükleri arasındaki ilişkinin ne olması gerektiğine dair teorik bir değerlendirmeyi esas almıştır. Dolayısıyla bu çalışma, sadece farklı dinler arasında değil, aynı din içinde afetlere ilişkin dini anlayışların çeşitliliğine dikkat etmenin önemini

göstermektedir. Sonuç olarak bu çalışma, afete ilişkin dini anlayışların afet öncesi ve afet sonrası değişim süreçlerini etkilediğini ve bu süreçlerde aktif olarak kullanılmasının toplumun yararına olduğunu, bu durumda dini olduğu kadar sosyal ve kültürel değişimi de desteklediğini teorik planda ileri sürmüştür. Söz konusu teoride dinin afet yönetimindeki işlevselliği şöyle sıralanabilir:

İnsani Yardım: Dinler, afetlerde etkilenen insanlara yardım etme ve onların ihtiyaçlarını karşılama amacıyla faaliyet gösterir. Dini topluluklar, acil durumlar sırasında barınak, gıda, su, tıbbi yardım ve diğer temel ihtiyaçların karşılanması gibi hizmetler sunarak insanların acılarına ve sıkıntılarına yanıt verir.

Toplumun Birleştirilmesi: Afetler, toplumun birlik ve dayanışma içinde hareket etmesini gerektiren acil durumlardır. Dinler, insanları bir araya getirerek, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu teşvik eder. Bu süreçte, dinin misyonu, toplumun ortak değerlerini ve inançlarını vurgulayarak insanları birbirine bağlamak ve güçlendirmektir.

Moral ve Manevi Destek: Afetler, insanların hayatlarını derinden etkileyebilen travmatik olaylardır. Dinler, insanlara moral ve manevi destek sağlayarak, zor zamanlarda umut ve teselli kaynağı olabilir. İbadet merkezleri, dua toplantıları, ruhsal rehberlik ve teselli hizmetleri gibi faaliyetler aracılığıyla din, insanların ruhsal ihtiyaçlarını karşılar.

Önleyici Tedbirler: Din, afetlerin etkilerini azaltmak için önceden önleyici tedbirlerin alınmasını teşvik edebilir. Örneğin, bazı dinler, çevre koruma, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve iklim değişikliğiyle mücadele gibi konularda bilinçlendirme yaparak insanların doğaya saygı göstermesini sağlar.

Bu açılardan değerlendirildiğinde dinin misyonu, afet yönetimi sürecinde insanların ihtiyaçlarına yanıt vermek, toplumu birleştirmek, moral ve manevi destek sağlamak ve afetlerin etkilerini azaltmak için önleyici tedbirler almak şeklinde özetlenebilir. Ancak, farklı dinlerin bu konuda farklı vurguları ve uygulamaları olabilir.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Adiyoso W. & H, Kanegae. (2012). Effectiveness of Disaster-Based School Program on Students' Earthquake-Preparedness, *J. Disaster Res.*, Vol.8 No.5, pp. 1009-1017. <https://doi.org/10.20965/jdr.2013.p1009>
- Almond, B. (1998). *Applied Ethics*, Routledge Encyclopedia of Philosophy, ed. E. Craig, London & New York: Routledge,
- Anderson, M. B. & Woodrow, P. J. (1989). *Rising from the Ashes: Development Strategies in Times of Disasters*. Newyork: Westview Press.
- Bankoff, G., Hilhorst, D. & Frerks, G. (2004). *Mapping Vulnerability: Disasters, Development and People*. London: Routledge.
- Beck, U. (1992). *World Risk Society Towards a New Modernity*. Cambridge: Sage Publications.
- Bergstrand, K., Mayer, B., Brumback, B. & Zhang, Y. (2014). Assessing the relationship between social vulnerability and community resilience to Hazards, *Social Indicators Research*, 122/2, 391-409. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0698-3>
- Borenstein, S. (2015). Experts gathered in Nepal a week ago to ready for earthquake. *Apnews*. <https://apnews.com/article/4ab1d19ea5db49a68ec5ef06572c1bc5>
- Bromet, E. J., Atwoli, L., Kawakami, N., Navarro-Mateu, F., Piotrowski, P., King, A. J., & Kessler, R. C. (2017). Post-traumatic stress disorder associated with natural and human-made disasters in the World Mental Health Surveys. *Medicine*, 47, 227-241. doi:10.1017/s0033291716002026
- Cannon, T. (1994). Vulnerability Analysis and The Explanation of Natural Disasters, *Disasters, Development and Environment*. ed. Ann Varley, 13-30. London: J. Wiley & Sons.
- Chambers, R & Conway, G. (1992). Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century, *IDS Discussion Paper 296*, 1-27.
- Cheema, A.R., Scheyvens, R., Glavovic, B. & Imran, M. (2014). Unnoticed but important: revealing the hidden contribution of community-based religious institution of the mosque in disasters. *Nat Hazards* 71, 2207-2229. <https://doi.org/10.1007/s11069-013-1008-0>
- Cutter, Susan L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E. & Webb J. (2008). A Place-based Model for Understanding Community Resilience to Natural Disasters. *Global Environmental Change*, 18/4, 598-606. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.07.013>
- Douglas, M. (2003). *Purity and Danger*, London: Routledge.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem
- Fountain, P., Bush, R. & Feener, R.M. (2015). Religion and the politics of development. *Religion and the Politics of Development*. Palgrave MacMillan: Basingstoke.

- Fujiwara, S. (2013). Reconsidering the concept of theodicy in the context of the Post-2011 Japanese Earthquake and Tsunami. *Religion*, 43/4 499-518. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2013.779614>
- Gaillard, J. & Mercer, J. (2013) From Knowledge to Action: Bridging Gaps in Disaster Risk Reduction. *Progress in Human Geography*, 37, 93-114. <https://doi.org/10.1177/0309132512446717>
- Gaillard, J. C. (2010). Vulnerability, Capacity and Resilience: Perspectives for Climate and Development Policy. *Journal of International Development* 22/2 218-232. <https://doi.org/10.1002/jid.1675>
- Gaillard, J. C. & Texier, P. (2010), Religions, Natural Hazards, and Disasters: an Introduction. *Religion* 40/2 4081-84. <https://doi.org/10.1016/j.religion.2009.12.001>
- Gianisa, A. & Le De, L. (2018). The role of religious beliefs and practices in disaster. *Disaster Prevention and Management: An International Journal* 27/1 74–86.
- Gillard, M. & Paton, D. (1999). Disaster stress following a hurricane: the role of religious differences in the Fijian Islands. *The Australasian Journal of Disaster and Trauma Studies*, 24/2 1-10.
- Grandjean, D., Rendu, A.-C., MacNamee, T., & Scherer, K. R. (2008), The Wrath of the Gods: Appraising the Meaning of Disaster, *Social Science Information*. 47/2 187-204. <https://doi.org/10.1177/0539018408089078>
- Guarnacci, U. (2016). Joining the Dots: Social Networks and Community Resilience in Post-conflict, Post-disaster Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 16/1, 180-191. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2016.03.001>
- Ha, K. M. (2015), The Role of Religious Beliefs and Institutions in Disaster Management: a Case Study, *Religions*. 6/4, 1314-1329. <https://doi.org/10.3390/rel6041314>
- Hewitt, K. (2019). The Idea of Calamity in a Technocratic Age, *Interpretations of Calamity*. 18 3–32. <https://doi.org/10.4324/9780429329579-1>
- Islam, R. R. (2012), Believing to Recover: The Role of Religion in the Recovery Phase of Natural Disasters. *Anthropos*, 107/1 209-217.
- Joakim, E. P. & White, Robert W. (2015). Exploring the impact of religious beliefs, leadership, and networks on response and recovery of disaster-affected populations: a case study from Indonesia, *Journal of Contemporary Religion*. 30/2 193-212. <https://doi.org/10.1080/13537903.2015.1025538>
- Kachra, A & Schnietz, K. (2008). *Encyclopedia of Business Ethics and Society*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Krin, C. S., Giannou, C., Seppelt, I. M., Walker, S., Mattox, K. L., Wigle, R. L. & Crippen, D. (2010). Appropriate Response to Humanitarian Crises. *BMJ*. c562 340-360. <https://doi.org/10.1136/bmj.c562>
- Küçükcan, T., & Köse, A., (2000). Doğal Felaketler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme. İstanbul: İSAM.

- Lepora, C. & Goodin, R. (2013). *On Complicity and Compromise*. Oxford: Oxford University Press,
- McGregor, A. (2010). Geographies of religion and development: rebuilding sacred spaces in Aceh, Indonesia, after the tsunami. *Environ Plan* 42/3 729-746. <https://doi.org/10.1068/a4273>
- Ngin, C., Grayman, J.H., Neef, A. & Sanunsilp, N. (2020). The role of faith-based institutions in urban disaster risk reduction for immigrant communities. *Natural Hazards*, 103 299-316. <https://doi.org/10.1007/s11069-020-03988-9>
- O'Keefe, P., Westgate, K. & Wisner, B. (1976). Taking the Naturalness out of Natural Disasters, *Nature*. 260 566–567. <https://doi.org/10.1038/260566a0>
- Paradise, T. R. (2005). Perception of earthquake risk in Agadir, Morocco: a case study from a Muslim community. *Environmental Hazards*, 6/3 167-180. <https://doi.org/10.1016/j.hazards.2006.06.002>
- Piggin, S. (2009). Religion and disaster: popular religious attitudes to disaster and death with special reference to the Mt. Kembla and Appin coal mine disaster. *Journal of Australian Studies* 5/8 54-63. <https://doi.org/10.1080/14443058109386826>
- Quevauviller, P. (2014). *Hydrometeorological Hazards: Interfacing Science and Policy*, London: Wiley
- Reddy, S. (2018). *The Asian Tsunami and Post-Disaster Aid*, Singapore: Springer
- Revet, S & Langumier, J. (2015). *Governing Disasters: Beyond Risk Culture*, London: Palgrave Macmillan.
- Rumahuru, Y. & Kakiay, A. (2020). Rethinking Disaster Theology: Combining Protestant Theology with Local Knowledge and Modern Science in Disaster Response. *Open Theology*, 6(1), 623-635. <https://doi.org/10.1515/oph-2020-0136>
- Smith Oliver A. (1996). Anthropological Research on Hazards and Disasters. *Annual Review of Anthropology* 25 303–28. <https://www.jstor.org/stable/2155829>
- Smith, Oliver A. & Hoffman, Susanna M. (2002). Introduction: Why anthropologists should study Disasters, *Catastrophe and Culture: The Anthropology of Disaster*. Santa Fe: School for Advanced Research Press.
- Smith, Oliver A. & Hoffman, Susanna M. (1999). *The Angry Earth: Disaster in Anthropological Perspective*. London: Routledge.
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European journal of psychotraumatology*, 5, 10.3402/ejpt.v5.25338. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
- Stratta, P., Capanna, C., Carmassi, C., Patriarca, S., Di Emidio, G., Riccardi, I., Collazzoni, A., Dell'Osso, L., & Rossi, A. (2014). The adolescent emotional coping after an earthquake: a risk factor for suicidal ideation. *Journal of*

- Adolescence* 37/5 (May 2014), 605-611. DOI: 10.1016/j.adolescence.2014.03.015
- Taylor, H & Peace, R. (2015). Children and cultural influences in a natural disaster: Flood response in Surakarta, Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction* 13 76-84. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.04.001>
- Torry, W. I., Anderson, W. A., Bain, D., Otway, H. J., Baker, R., D'Souza, F., O'Keefe, P., Osterling, J. P., Turner, B. A., Turton, D., & Watts, M. (1979). Anthropological studies in Hazardous Environments: Past Trends and New Horizons. *Current Anthropology*, 20/3 517-541.
- Van Hoving, D. J., Wallis, L. A., Docrat, F., & De Vries, S. (2010). Haiti disaster tourism: a medical shame. *Prehospital and disaster medicine* 25/3 201–202. <https://doi.org/10.1017/s1049023x00008001>
- Waddell, E. (1977). The hazards of scientism: A review article. *Hum Ecol* 5/1 69–76
- Weber, J. (2008). Ethical decision making. *Encyclopedia of business ethics and society*. ed. Robert W. Kolb. 5/778-781. Thousand Oaks: SAGE publications,
- Wenger, Dennis E. - Weller, Jack M. (1973). *Disaster Subcultures: The Cultural Residues of Community Disasters*. Newyork: Disaster Research Centre,
- White, L. (1967). The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science*, 155/3767 1203–1207. <http://www.jstor.org/stable/1720120>
- Wilkinson, I (2004) *Suffering: A Sociological Introduction*, Cambridge: Polity
- Wisner, B & Walker, P. (2005). Beyond Kobe: A proactive look at the world conference on disaster reduction, *Feinstein International Center*, Medford: Tufts University Press.
- Wisner, B & Walker, P. (2005). *Beyond Kobe: A proactive look at the world conference on disaster reduction*. Feinstein International Center, Medford: Tufts University Press.
- Wisner, B., Davis, I., Cannon, T. & Blaikie, P. (2004). *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters*. 2nd ed., Oxon: Routledge.
- Wisner, B. (2010). "Untapped potential of the world's religious communities for disaster reduction in an age of accelerated climate change: An epilogue & prologue". *Religion* 40/2, 128-131.
- Zaumseil, M.; Schwarz, S.; von Vacano, M.; Sullivan, G.B. & Prawitasari-Hadiyono, J.E. (2014). *Cultural Psychology of Coping with Disasters: The Case of an Earthquake in Java, Indonesia*. New York: Springer-Verlag.

İnternet Kaynakları:

- Borenstein, S. (2015), <https://apnews.com/article/4ab1d19ea5db49a68ec5ef06572c1bc5> (Erişim: 21.05. 2023)

Department for International Development (DFID). (2011). *Defining Disaster Resilience: A DFID Approach Paper*, <https://www.rcrc-resilience-southeastasia.org/wp-content/uploads/2016/08/defining-disaster-resilience-approach-paper.pdf> (Erişim Tarihi: 19.03.2023).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi, çalışmalarını aralıksız sürdürüyor”, <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/34222/diyanet-isleri-baskanligi-afet-ve-acil-durum-yonetim-merkezi-calismalarini-araliksiz-surduruyor> (Erişim 03.06.2023)

Indyturk.com, “Muhafazakâr Vakıf ve Dernekler Deprem Bölgesinde Neler Yaptı”,

<https://www.indyturk.com/node/610301/haber/muhafazakâr-vakıf-ve-dernekler-deprem-bölgesinde-neler-yaptı> (Erişim 01.06.2023).

International Monetary Fund, (IMF) Climate Change Will Bring More Frequent Natural Disasters & Weigh on Economic Growth, <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2017/11/16/climate-change-will-bring-more-frequent-natural-disasters-weigh-on-economic-growth> (Erişim: 01.05.2023)

Takvim gazetesi <https://www.takvim.com.tr/guncel/2023/02/13/can-ataklidan-tekbir-hazimsizligi-skandal-sozler-kullandi-absurt-bir-sey>, (Erişim Tarihi: 14.02.2023).

Türkiye Gazetesi, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/ilahiyatci-nazif-ayin-tekbir-rahatsizligi-laikligi-ihmal-etmektir-948647>, (Erişim Tarihi: 14.02.2023)